

О. І. Лучик,
ПВНЗ «Буковинський університет», м. Чернівці

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ АВТОРІВ

У статті проаналізована граматико-сміслова класифікація складнопідрядних речень. Встановлено стилістичні особливості їх вживання в дискурсі сучасних німецьких письменників Елеонори Гуммель, Свена Регенера та Георга Клайна.

Ключові слова: синтаксис, складнопідрядне речення, мовна картина світу, дискурс.

В статье проанализированная граматико-смысловая классификация сложноподчиненных предложений. Установлены стилистические особенности их употребления в дискурсе современных немецких писателей Элеонора Гуммель, Свена Регенера и Георга Клайна.

Ключевые слова: синтаксис, сложноподчиненное предложение, языковая картина мира, дискурс.

The grammatical-semantic classification of complex sentences is analysed in the article. The stylistic specialties of their use in the discourse of the modern German writers Eleonara Hummel, Sven Regener and Georg Klein are determined.

Key words: syntax, complex sentence, language world picture, discourse.

Стилістичне дослідження синтаксичної будови мови є одним з пріоритетних напрямів традиційного мовознавства. Поняття «стилістичного синтаксису» стало невід'ємною частиною лінгвістичного дослідження художнього твору, оскільки він досліджує стилістичні можливості синтаксичних одиниць. Функціонування багатоаспектних синтаксичних одиниць у мовленні та їхня структура у тексті викликають особливе зацікавлення у вчених, тому що синтаксис сприяє об'єднанню в єдину систему елементів усіх мовних рівнів.

Дослідження різних типів складнопідрядних речень, їх специфіка вживання у текстах та характеристика авторської картини світу висвітлені у працях зарубіжних авторів І. Г. Марголін, а також російських та українських вчених, зокрема, В. Г. Адмоні, В. В. Виноградова, О. І. Москальської, Т. М. Гостюк, Ю. П. Бойко, Т. В. Бухінської тощо. Однак, на досліджуваний матеріал (твори сучасних німецьких письменників «Die Fische von Berlin» Елеонори Гуммель, «Heig Lehmann» Свена Регенера та «Libidissi» Георга Клайна) не сфокусувалася увага науковців, що й обґрунтовує **актуальність** даної розвідки. Окрім того, художній стиль має чуттєво-емоційний характер, і саме цим відрізняється від інших стилів мови та привертає увагу дослідників, до того ж формує почуття прекрасного, світоглядні погляди, естетичні смаки та спонукає до роздумів.

Об'єктом нашого дослідження виступають складнопідрядні речення (далі – СПР), які представлені у творах сучасних німецьких письменників, а саме Елеонори Гуммель, Свена Регенера та Георга Клайна. **Предметом** є їх стилістичні особливості функціонування у сучасній німецькій мові. **Метою** нашого дослідження є обґрунтування особливостей вживання СПР в авторському дискурсі сучасних німецьких письменників та значення складнопідрядних речень у синтаксичній системі німецької мови. **Методика** дослідження має комплексний характер та полягає у використанні різних методів, а саме нами були застосовані описовий, структурний та контекстуальний методи.

Текст являє собою високо організоване явище, в якому всі одиниці і категорії надзвичайно складно переплітаються між собою [4, с. 98]. Кожен текст складається із слів, словосполучень та речень. Без речень неможливе формування тексту, адже вони є тими компонентами, з яких і складається зміст тексту. Синтаксичний склад тексту залежить від різних чинників, а саме від стилю та жанру художнього твору, індивідуально-авторського стилю письменника, елементів та компонентів тексту тощо.

Із приводу складних, а саме складнопідрядних речень у сучасній німецькій мові, варто зазначити наступне. «Складнопідрядне речення складається з двох чи декількох простих речень, із яких одне являється граматично головним, а інше – граматично підрядним [...] У ритміко-універсальному відношенні просте речення в якості члена складнопідрядного речення завжди відрізняється від самостійного простого речення: на місці поєднання підрядного речення з головним, на початку чи в кінці підрядного речення (чи як в кінці, так і на початку: в інтерпозитивному підрядному реченні), підрядне речення продовжує ритміко-інтонаційну лінію головного [...]» [1, с. 315].

Ми розглядали складнопідрядні речення, які мають найпростішу форму, тобто складаються з двох речень: головного і підрядного, наприклад: *Das dürre Mädchen, das ihn zuvor von seinem Platz hatte verscheuchen wollen, stellte ihm wortlos ein neues Bier hin* [8, с. 45]. Але у сучасній німецькій мові поширені і більш складні речення з підрядним зв'язком, а саме з одним головним реченням може бути пов'язане більше, ніж одне підрядне речення. Причому кількість таких речень може бути значною. «Одне або декілька таких речень, пов'язаних одне з одним, можуть стояти препозитивно, чи декілька поєднаних можуть стояти постпозитивно, одне або декілька речень можуть стояти інтерпозитивно, відносячись до різних компонентів головного речення» [1, с. 324]. Але занадто велика кількість таких речень створює для читача перешкоди під час сприйняття тексту.

Подальше розширення підрядного речення досягається тим, що до підрядного речення, яке безпосередньо залежить від головного речення, приєднують речення першого ступеня. Ці речення називають підрядними реченнями другого ступеня, і при підрядних реченнях другого ступеня можуть бути підрядні речення третього ступеня і так далі. Таким чином у сучасній німецькій мові утворюються багатоступеневі підрядні речення (*Auf unserer Straße erzählte man sich, dass das Ehepaar sich ein Kind wünschte, aber keins bekam; dass meine Schwester*

frisch verheiratet war, aber keinen Mann hatte [6, s. 128]). Ще складнішими можуть бути конструкції, якщо речення приєднувати до головного речення.

«Теоретично кількість підрядних речень при одному головному реченні може бути безкінечною, а ступінь підрядних речень може бути будь-яким. Але практично як і кількість підрядних речень, так і ступінь підрядних речень знаходиться у певних обмеженнях, тому що складнопідрядний комплекс виявився би, як ми вже зазначали, дуже великим і неосяжним. Саме у цьому можливі значні коливання в залежності від функціонального стилю, жанру і індивідуального стилю автора» [1, с. 325]. Багатоступеневі СПР були поширені у трактатах і їх використовували у канцелярській мові, хоча на різних етапах розвитку художньої літератури такі речення часто вживали письменники, а саме Томас Манн, Гюнтер Грасс.

З XVIII століття мова художньої літератури була більш орієнтована на використання СПР незначного вмісту. В останні роки ця тенденція досить поширена, тобто у сучасній німецькій мові СПР спрощують, однак наявність тенденції до їх скорочення у діловій, а також у художній літературі, не є процесом, який свідчить про наближення повної відмови від них. Такі конструкції продовжують зберігати стійкі позиції у синтаксичній системі сучасної німецької літературної мови. Складнопідрядні речення є такими синтаксичними конструкціями, при взаємодії яких літературна мова успішно виконує свої різноманітні функції.

Як ми вже зазначили вище, підрядні речення за відношенням до головного речення поділяють на підрядні речення першого, другого, третього ступеня і так далі. З іншого боку, із погляду побудови підрядного речення за відношенням до головного над ним речення, розрізняють речення препозитивні, інтерпозитивні і постпозитивні.

Підрядні речення за характером свого введення у складнопідрядний комплекс поділяються на речення, які мають спеціальні слова і ті, які їх не мають. Перші називаються сполучниковими, інші – безсполучниковими підрядними реченнями. Щодо структурного оформлення підрядні речення поділяють на рамкові речення, речення з порушеною рамковою конструкцією і рамково-нейтральні речення.

Досить складною є граматико-сміслова класифікація підрядних речень. У сучасній німецькій мові дослідники виділяють 14 видів складнопідрядних речень, кожне з яких має свої характерні риси. Серед них: підрядні підметові речення, підрядні присудкові речення, підрядні додаткові речення, підрядні означальні речення, підрядні речення часу, підрядні речення причини, підрядні речення умови, підрядні речення місця, підрядні речення наслідку, підрядні речення допусту, підрядні речення модальності, підрядні речення мети, підрядні порівняльні речення та підрядні обмежувальні речення [3, с. 58]. Особливості вживання деяких з них наведені докладніше нижче.

Частота вживання підрядних речень у досліджуваних текстах є виявом різного ступеня комунікативної готовності елементів. Характеристикою поверхнево-структурного плану СПР виступає його довжина, а характеристики об'ємно-структурного масштабу можуть бути виявлені в міру проникнення вглиб реченнєвої структури. При цьому йдеться не про глибинні та поверхневі структури у вузькому розумінні обох термінів, а лише про зв'язки формально-синтаксичних параметрів з синтаксичною семантикою у найзагальнішому вигляді.

У СПР з підрядними підметовими через предикат установлюється зв'язок між аргументами. Цей зв'язок має абстрактно-реляційний характер, тобто визначає стосунки між суб'єктами, взаємовідношення між об'єктами (реальними чи ідеальними), а також ситуаціями. Особливість підмета як головного члена речення полягає в тому, що його денотатом є предмет (у широкому розумінні) чи особа. Особливістю підмета, вираженого підрядним реченням, є те, що його денотат представлений ситуацією. Такі речення доречні лише в певних мовних ситуаціях, здебільшого у діалогічному мовленні персонажів. Саме цим і пояснюємо їх експансію у белетристиці.

У художньому стилі широко використовують підрядні обставинні речення, зокрема способу дії, умови, причини та наслідку. Це пояснюється основним завданням письменника зображувати події, явища, персонажів в їх конкретно-індивідуальній та неповторній формі, створюючи своєрідний аналог дійсності. Саме тому подію, яку описують у художньому стилі, супроводжує розгорнута в підрядне речення характеристика часу дії та способу, причини, умови тощо. Характеристику дії подають у простому реченні різними обставинами, проте, розгорнута у підрядне обставинне речення, вона стає детальнішою, конкретнішою і разом з тим більш «видима» для читача. Також у художньому стилі серед обставинних підрядних речень значно вирізняються обставинні часу і місця [див. 5].

Підрядні означальні речення на рівні складного речення відповідають основній тенденції писемного мовлення до конкретизації і уточнення шляхом вказівки на об'єкт або ж через детермінуючу характеристику. Такі структури часто не мають еквівалентних заміни. Справа не лише в тому, що описові можливості у підрядних речень ширші, аніж у словоформи (означення), хоча і це важливо. Багато підрядних речень взагалі не допускають заміни означенням, навіть дієприкметниковим зворотом. Таким чином, підрядні означальні виявляються подекуди єдиним можливим засобом передачі деяких характеристик. За допомогою підрядних означальних речень автори можуть передати детально подію, надати чітку характеристику персонажам, досягти елементів конкретизації та уточнення й саме цей тип СПР є більш типовим для художнього реєстру, наприклад: *Die Schwarze CD ist nicht im freien Handel erhältlich, und ein Ausländer, der versuchen würde, an sie heranzukommen, ginge schwer abzuschätzende Risiken ein* [7, s. 37].

Підрядне додаткове речення, окрім головних, може вміщувати другорядні члени речення. Саме тому інформация, яку передають такі підрядні, значно багатша, ніж та, яку можна передати простим реченням. Більшість підрядних додаткових приєднуються в головному до слів певних семантичних груп, серед яких найпоширенішою виступає група слів зі значенням мовлення, думки, почуття, сприйняття. Такі мовні одиниці

(найчастіше дієслова) вимагають обов'язкового розширення за допомогою певної словоформи чи підрядного додаткового речення, причому перевага надається останнім. Таким чином, СПР з підрядними додатковими часто виступають повністю незамінною формою передачі певного змісту і тому не мають рівнозначних синонімів: *Mit beiden Händen ergreift er meine Rechte, bittet mich flüsternd, weder Freddy noch Axom, noch Lui zu erzählen, dass er mich vor diese Tür geführt habe* [7, s. 97]. Вираження об'єкта, оформлене як підрядне додаткове речення, набагато цікавіше та експресивніше, ніж вираження такого ж об'єкта в межах простого речення за допомогою прямого чи непрямого додатка. Оскільки підрядне речення володіє предикативністю та модальністю, то з'являється можливість включити до вираження об'єкта різноманітні значення модально-часового плану, чого не можна зробити у простому реченні [2].

Встановлено, що різні типи підрядних речень володіють різним ступенем залежності від функціонального стилю. Деякі з них (підметові, обставинні часу, місця, способу дії, умови, причини, допустові, означальні та додаткові) чіткіше проявляють свою залежність від сфери функціонування, аніж інші (присудкові, обставинні мети та наслідку). Проте серед СПР не виявлено таких, які б зовсім не залежали від сфери функціонування, що свідчить про істотність критеріїв їх виокремлення. Типи ці мають функціональну активність, відповідно, виділені на основі суттєвої ознаки досить послідовно, і є одним із засобів диференціації текстів різних функціональних стилів. Синтаксичний рівень відіграє важливу роль у стилетворенні. На синтаксичному рівні можуть бути найповніше розкриті взаємовідношення між формально-структурним аспектом висловлювання та його змістом, завдяки чому синтаксис містить глибокий виразний потенціал.

Висновки. На основі проведеного аналізу, ми прийшли до висновку, що письменники використовують різні синтаксичні конструкції, кожна з яких виконує певну стилістичну функцію у дискурсі того чи іншого письменника, надаючи при цьому тексту виразності та неповторності. Серед різних типів СПР немає таких, які б були характерними лише для одного авторського дискурсу і абсолютно не траплялися у дискурсі інших письменників. Це пояснюється тим, що авторські дискурси Елеонори Гумелль, Свена Регенера та Георга Клайна різняться не стільки наборами певних синтаксичних конструкцій, скільки кількісними характеристиками тих же елементів, тому **перспективним** вважаємо подальше дослідження СПР та визначення їх домінуючих типів у сучасній німецькій мові.

Література:

1. Адмони В. Г. Синтаксис современного немецкого языка / В. Г. Адмони. – Л. : Наука, 1973. – 368 с.
2. Москальская О. И. Грамматика немецкого языка / О. И. Москальская. – М., 1956. – С. 293–294.
3. Москальская О. И. Грамматика немецкого языка. Теоретический курс / О. И. Москальская. – М. : Изд-во литература на иностранных языках, 1958. – 394 с.
4. Перебийніс В. С. Статистичні параметри стилів / В. С. Перебийніс. – К., 1967. – 260 с.
5. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл». ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
6. Hummel Eleonora. Die Fische von Berlin : [Roman] / Eleonora Hummel. – Steidl-Verlag Göttingen, 2006. – 223 s.
7. Klein Georg. Libidissi : [Roman] / Georg Klein. – Vollständige Taschenbuchausgabe München, 2001. – 239 s.
8. Regener Sven. Herr Lehmann : [Roman] / Sven Regener. – Taschenbuchausgabe Frankfurt am Main, 2003. – 288 s.